

אורי בצלאל פישר
ר"מ בישיבת כרם ביבנה ומחבר הספר "גר המתגייר".

טבילת גיורות

מבוא

בתלמוד הבבלי, במסכת יבמות¹, הובאה מחלוקת תנאים בנוגע לתהליך הגיור. יש מן התנאים שסוברים שמספיקה טבילה. הדעה שהתקבלה להלכה היא הדעה שכדי להתגייר צריך גם מילה וגם טבילה.

הדברים מבוארים גם בתלמוד הבבלי, במסכת כריתות²: "רבי אומר: ככם - כאבותיכם, מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים [הכוונה להבאת קרבן]".

וכך נפסק להלכה על ידי רבינו משה בן מיימון זצ"ל, בספרו יד החזקה³:

בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית במילה וטבילה וקרבן: מילה היתה במצרים שנאמר וכל ערל לא יאכל בו, מל אותם משה רבינו שכולם ביטלו ברית מילה במצרים חוץ משבט לוי ועל זה נאמר ובריתך ינצורו: וטבילה היתה במדבר קודם מתן תורה שנאמר וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם, וקרבן שנאמר וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ע"י כל ישראל הקריבום: וכן לדורות כשירצה העכו"ם להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן, ואם נקבה היא טבילה וקרבן שנאמר ככם כגר, מה אתם במילה וטבילה והרצאת קרבן אף הגר לדורות במילה וטבילה והרצאת קרבן.

עוד התבאר בתלמוד הבבלי, במסכת יבמות⁴, שיש צורך בבית דין לעניין תהליך הגיור:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן גר צריך ג' משפט כתיב ביה... ת"ר ושפטתם צדק⁵ בין איש ובין אחיו ובין גרו מכאן א"ר יהודה גר שנתגייר

בב"ד הרי זה גר בינו לבין עצמו אינו גר מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי א"ל רבי יהודה יש לך עדים אמר ליה לאו יש לך בנים א"ל הן א"ל נאמן אתה לפסול את עצמך ואי אתה נאמן לפסול את בניך.

אלא, נחלקו הראשונים לאיזה חלקים מן הגיור הצורך בבית דין מעכב את הגיור. יש מן הראשונים שסברו שהצורך בבית דין בשעת קבלת מצוות הוא מעכב את הגיור. דהיינו, אם היה בית דין בשעת המילה והטבילה ולא היו בשעת קבלת מצוות הגיור לא חל. וכן להיפך, אם היה בית דין בשעת קבלת מצוות אבל לא היה בשעת המילה ובשעת הטבילה, הגיור חל. אנחנו נבחן את דברי הראשונים האלו ונראה את הדעות השונות. בעיקר ברצוננו לדון בנוגע לדין טבילה בפני בית דין. שאלה זו מתעצמת במקרה שמדובר על נכריה שמתגיירת. יש כאן בעיה של צניעות, ויש לנו לשאול האם המתגיירת חייבת לטבול בפני בית דין? יש הרוצים לטעון שמותר לנכריה שמתגיירת לטבול בפני אשה, ואשה זו תאמר לבית דין שטבלה כראוי. במאמר הבא אדון האם אכן, יש מקום לדעה זו. חוץ מן הדיון לגבי הצורך בבית דין בשעת הגיור, נעיין בשאלה נוספת והיא, שאלת הצורך בעדות על מעשי הגיור. כלומר, אפילו אם נאמר שאין צורך בבית דין, בכל זאת, אולי יש צורך בעדות שאכן, הנכרי עבר את תהליך הגיור. דהיינו, שהוא מל וטבל.

המאמר יתחלק למספר פרקים:

פרק ראשון: עיון בצורך בבית דין בשעת הטבילה.

פרק שני: טבילת גיורות.

פרק שלישי: הצורך בעדות על מעשי הגיור.

פרק רביעי: עיון בדברי האחרונים בנוגע לדין טבילת גיורות.

פרק ראשון: עיון בצורך בבית דין בשעת הטבילה

במאמר לעיל "גר שמצהיר שהוא יהודי" הארכתי לדון בצורך בטבילה בפני בית דין. מסקנת הדברים היא, שיש מחלוקת ראשונים בשאלה זו. דעת התוס' ועוד ראשונים רבים, לכתחילה צריך לטבול בפני בית דין. אבל, בדיעבד כשלא טבל בפני בית דין, הגיור חל. אך, קבלת מצוות מחוייבת להיות בפני בית דין. גיור בלי קבלת מצוות בפני בית דין, לא חל. בניגוד לדעה אחרת שמובאת בתוס' שסוברת שאכן יש צורך בבית דין בעת הטבילה. רק דעה זו סוברת שידיעה ברורה שטבלה הגיורות, או הגר נחשבת כטבילה בפני בית דין. דעת הרי"ף, אינה ברורה לגמרי. בניגוד לכך הרי"ף סובר שצריך טבילה בפני בית דין [ולפחות ידיעה ברורה שטבלה]. כל עוד שלא היתה טבילה בפני בית דין, אסור לגיורת לבוא בקהל ישראל. רק אם היא התחתנה עם יהודי ונולד ילד, מותר לילד לבוא בקהל ישראל. כנראה הרמב"ם סובר שגיור בלי טבילה בפני בית דין, אינו גיור. יש הכרח שהטבילה תהיה בפני בית דין. הוא אינו סובר כדעת הרי"ף, שבדיעבד הטבילה מועילה ולכן כלפי הזרע הטבילה הועילה. הוא סובר שטבילה שאינה בפני בית דין אינה טבילה, והגיור לא חל.

בנוגע לדעת ר' יוסף קארו זצ"ל, ב"שולחן ערוך", אין הכרעה ברורה. הוא הביא כדעה ראשונה בסתם את דעת התוס' וסיעתו, שבדיעבד הגיור חל בלי טבילה בפני בית דין. אך, לאחר מכן הביא את דעת הרי"ף והרמב"ם. הרב עובדיה יוסף זצ"ל הבין בדעתו שהוא פוסק כדעת הרי"ף והרמב"ם.

בין כך ובין כך, מתבאר לנו שיש מחלוקת ראשונים גדולה בנושא זה. ואפילו לפי הראשונים שאומרים שמועילה טבילה שלא בפני בית דין, דבריהם נאמרו דווקא למקרה של דיעבד. אך, לכל הדעות לכתחילה הטבילה צריכה להיות בפני בית דין.

פרק שני: טבילת גיורות

מובא בתלמוד הבבלי, במסכת יבמות⁶:

נתרפא, מטבילין אותו מיד; ושני ת"ח עומדים על גביו, ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות; טבל ועלה - הרי הוא כישראל לכל דבריו. אשה, נשים מושיבות אותה במים עד צוארה, ושני ת"ח עומדים לה מבחוץ, ומודיעין אותה מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות.

מדברי הגמרא יש מקום ללמוד שאין צורך שהדיינים יהיו בעת טבילת המתגיירת. נאמר ששני תלמידי חכמים עומדים מבחוץ ומודיעים לה את המצוות.

ונציין גם למסכת גרים⁷ ששם נאמר:

האיש מטביל את האיש, והאשה מטבלת את האשה אבל לא את האיש.

לכאורה, יש ללמוד מן המבואר במסכת גרים שהדיינים אינם נמצאים בבית הטבילה כשהמתגיירת טובלת. המתגיירת טובלת דווקא בפני אשה ולא בפני איש. אולם, צריך עיון, מה הסיבה שהברייתא אומרת "והאשה מטבלת את האשה אבל לא את האיש". לא כתוב בתחילת הברייתא: "האיש מטביל את האיש אבל לא את האשה".

כשנעיין בדברי הרמב"ם ור' יוסף קארו נראה שהם הבינו שאכן, יש צורך שבית הדין ימצא בבית הטבילה בשעה שהמתגיירת טובלת. דהיינו, הרמב"ם ור' יוסף קארו כתבו בצורה מפורשת שהאשה טובלת כשהדיינים נמצאים במקום, אלא היא יוצאת מן המקוה רק לאחר שיצאו. אם כן, הדיינים אינם רואים את המתגיירת כשהיא ערומה, אלא רק כשהיא נמצאת בתוך המים. והמים מכסים אותה ובכך אינם רואים את גופה, רק רואים את ראשה כשנכנס למים.

אלו דברי הרמב"ם, בספרו "היד החזקה"⁸:

ושלשה עומדין על גביו ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה והוא עומד במים, ואם היתה אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה והדיינין מבחוץ ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות, והיא יושבת במים ואח"כ טובלת בפניהם והן מחזירין פניהן ויוצאין כדי שלא יראו אותה כשתעלה מן המים.

ואלו דברי ר' יוסף קארו, בספרו "השולחן ערוך"⁹:

עומדים על גביו ומודיעים אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה, והוא עומד במים. ואם היתה אשה, נשים מושיבות אותה במים עד צוארה, והדיינים מבחוץ, ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות, והיא יושבת במים, ואח"כ טובלת בפניהם והם מחזירים פניהם ויוצאין, כדי שלא יראו אותה כשתעלה מהמים.

נציין שהרב חיים קנייבסקי שליט"א¹⁰ רצה להסביר שלפי הראשונים שסוברים שרק קבלת מצוות בפני בית דין מעכבת את הגיור, אבל הטבילה יכולה להיות שלא בפני בית דין [דהיינו, בדיעבד] אז יש להסביר את דברי הברייתא כפשוטם. לגבי אשה שמתגיירת, מקילים שהדיינים לא יהיו בעת הטבילה, והיא טובלת בפני נשים. אבל, הרמב"ם שסובר שהטבילה בפני בית דין מעכבת את הגיור היה מוכרח להסביר שאין כוונת הגמרא במסכת יבמות, שהמתגיירת אינה טובלת בפני בית דין. בוודאי היא חייבת לטבול בפני בית דין. ולפי דבריו, נסביר שכוונת הברייתא במסכת גרים לעניין לעמוד על גבה ולהכניסה במים ולראותה כשהיא יוצאת.

אולם, עלי להעיר על דברי הרב חיים קנייבסקי שלפי הבנה זו נצטרך לומר שגם ר' יוסף קארו נקט כדעת הרמב"ם שטבילה בפני בית דין מעכבת את הגיור, שהרי הוא העתיק את דברי הרמב"ם לעניין שאשה שמתגיירת צריכה לטבול בפני בית דין. והרי הדברים עומדים בניגוד למבואר לעיל, שר' יוסף קארו סובר שדווקא קבלת

מצוות בפני בית דין מעכבת את הגיור. הטבילה בפני בית דין אינה מעכבת את הגיור. כמוכן, שיש לבאר את דברי ר' יוסף קארו במספר דרכים:

1. דרכו של ר' יוסף קארו, בספרו "השולחן ערוך" להעתיק לשונות. ולכן, בסעיף ב' העתיק את לשונו של הרמב"ם, על אף שהדברים נוגדים את פסיקתו בסעיף ג', שלא פסק כדעת הרמב"ם. בכך מתיישבות סתירות רבות בדברי ר' יוסף קארו, בספרו "השולחן ערוך"¹¹.

2. יש להסיק שאכן, ר' יוסף קארו הכריע כדעת הרמב"ם שהטבילה בפני בית דין מעכבת את הגיור. להלן הבאתי את דעת הרב עובדיה יוסף זצ"ל שדעת ר' יוסף קארו להכריע כרב אלפסי והרמב"ם שהטבילה בפני בית דין מעכבת את הגיור.

3. ר' יוסף קארו סובר שגם לפי הראשונים שנקטו שהטבילה בפני בית דין אינה מעכבת את הגיור, בכל זאת, הם סוברים שלכתחילה יש לעשות את כל תהליך הגיור בפני בית דין. ולכן, גם אשה שמתגיירת צריכה לטבול בפני בית דין.

נראה לי, שיש מקום לדקדק בדברי מסכת גרים כפי שהערתי לעיל, ויש להסביר שאין כוונתו שהמתגיירת אינה צריכה לטבול בפני בית דין. בוודאי הכוונה לעניין הבדיקה שטבלה כראוי. דהיינו, לעמוד על גביה. שהרי אם מדובר לעניין הצורך בעמידת בית דין בעת הגיור, מה מקום להבנה שאיש אינו טובל בפני אשה? אלא, בוודאי כל הדיון במסכת גרים מצד איסור ראייה. דהיינו, אסור לאיש לראות אשה ערומה, וכן אשה לראות איש ערום.

נוסיף ונאמר, שלכאורה אין לנו לעיין בדברי מסכת גרים, כיון שההלכה נקבעת על פי התלמוד הבבלי ולא מסכתות חיצוניות. עם ישראל קיבל את התלמוד הבבלי ולא את המסכתות החיצוניות. אלא, כאן יש מקום לחלק ולומר שהתלמוד הבבלי אינו חולק על המבואר במסכת גרים, אלא דווקא אפשר לבאר את דברי התלמוד

הבבלי על פי המבואר במסכת גרים. כל זמן שאין סתירה, יש לנו לבאר את התלמוד הבבלי על פי חז"ל במקורות שונים. כמו שראשונים ואחרונים רבים נקטו בנוגע לפסיקת הלכה על פי הירושלמי ועל פי הזוהר. כל עוד שהדברים אינם סותרים את התלמוד הבבלי ודווקא מפרשים את המבואר בתלמוד הבבלי, עלינו לפסוק על פי המבואר בדברי חז"ל במקורות השונים¹².

נציין שמדברי עוד מספר פוסקים ומפרשים מבואר שהם הבינו שגם במקרה שאשה מתגיירת הרי לכתחילה היא צריכה לטבול בפני בית דין. דהיינו, אפילו הפוסקים שסוברים שטבילה בפני בית דין אינה מעכבת את הגיור, בכל זאת, הם סוברים שגם כשאשה מתגיירת לכתחילה היא צריכה לטבול בפני בית דין¹³.

פרק שלישי: הצורך בעדות על מעשי הגרות

1. בא ואמר שנתגייר בפני בית דין:

מובא בתלמוד הבבלי, במסכת יבמות¹⁴:

ת"ר: מי שבא ואמר גר אני, יכול נקבלנו. ת"ל: אתך, במוחזק לך. בא ועדיו עמו, מנין. ת"ל: וכי יגור אתך גר בארצכם אין לי אלא בארץ, בח"ל מנין. תלמוד לומר. אתך, בכל מקום שאתך; אם כן, מה ת"ל בארץ. בארץ - צריך להביא ראיה, בח"ל - אין צריך להביא ראיה, דברי ר' יהודה; וחכמים אומרים: בין בארץ בין בחוצה לארץ - צריך להביא ראיה. בא הוא ועדיו עמו, קרא למה לי. אמר רב ששת, דאמרי: שמענו שנתגייר בב"ד של פלוני, סד"א לא ליהמנייהו, קמ"ל. בארץ - אין לי אלא בארץ, בח"ל מנין. ת"ל: אתך, בכל מקום שאתך. והא אפיקתיה! חדא מאתך, וחדא מעמך. וחכ"א: בין בארץ בין בח"ל - צריך להביא ראיה. ואלא הא כתיב: בארץ! ההוא מיבעי ליה, דאפילו בארץ מקבלים גרים, דסד"א משום טיבותא דארץ ישראל קמגיירי, והשתא נמי דליכא טיבותא, איכא לקט שכחה ופאה ומעשר עני, קמ"ל. א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן, הלכה: בין בארץ בין בח"ל - צריך להביא ראיה.

כאן יש דיון בגדר אחד שבא ואמר שהוא גר, אם צריך להביא ראיה או לא. למסקנת הסוגיא, צריך להביא ראיה בין כשבא בארץ ישראל ובין כשבא בחו"ל.

אך, יש להוסיף שהתוס'¹⁵ הביא שרבינו תם אמר שהדיון בגמרא הוא דווקא באחד שידעים שהיה נכרי, שאם לא היה ידוע לנו שהוא נכרי, הוא נאמן בדבריו שהתגייר, משום שיש לו הפה שאסר הפה שהתיר. דהיינו, שיכל לטעון שהוא יהודי. התוס' מוכיחים שאחד שבא ואמר שהוא יהודי, נאמן בדבריו. כדברי התוס' נקטו עוד ראשונים רבים¹⁶.

2. עדות למעשי הגיור:

לאור האמור לעיל, לא מובן מה הועילו הראשונים בתירוצם שאין צורך בבית דין לטבילה, הרי עדיין צריכים עדים על הטבילה? התוס', במסכת יבמות, כתב במפורש שאין דרך אנשים להיות אצל האשה כשטובלת לנדותה. אם כן, אין עדות.

אלא, נראה שכיון שאין צורך בבית דין, אם האשה באה ואמרה שהיא טבלה בינה ובין עצמה, היא נאמנת. כיון שבמקרה שלא ידוע שהאשה היתה נכריה, אם אומרת שנתגיירה כדת וכדין, היא נאמנת, משום שיש לה הפה שאסר הפה שהתירה. וכיון שאין צורך בבית דין בטבילה, ואומרת שהיא טבלה, היא נאמנת. אבל, אם תאמר שקיבלה מצוות בינה ובין עצמה, לא מועיל, שאפילו שמאמינים לה שקיבלה מצוות, בכל זאת, הקבלת מצוות לא מועילה כיון שהיתה חוץ לבית דין. אין פגם בטבילה חוץ לבית דין, רק צריכים את נאמנותה כדי שנדע שאכן, טבלה. אבל, יש פגם בקבלת מצוות חוץ לבית דין, לא מועילה נאמנותה שקיבלה מצוות. יש צורך שתקבל מצוות בפני בית דין.

הבנה זו מבוארת על ידי הרב שבתי כהן זצ"ל, בפירושו ה"ש"ך¹⁷. הוא דן על דברי ר' יוסף קארו, בספרו ה"שולחן ערוך", שכתב שאין צורך שהמילה והטבילה יהיו בפני ג', אלא מספיק שיהיו בפני שנים. וכתב הרב שבתי כהן ששנים זה לא דווקא, אלא אפילו בפני אחד מועיל, אלא נראה שר' יוסף קארו נקט שנים, למקרה שהיינו מכירים אותו כנכרי, ולכן לא נאמן לומר נתגיירתי ביני ובין עצמי, וצריך עדות על גיורו¹⁸.

אכן, ראיתי בדברי רבינו ירוחם זצ"ל, בספרו "תולדות אדם וחווה"¹⁹, שסובר שצריך עדים על המילה. כלומר, על קבלת המצוות צריך שלשה, על המילה אין צורך בשלשה, אך יש צורך בעדים: "ועוד פשוט דמילה צריכה עדים וגר צריך שלשה".

אבל, עדיין, נראה שגם צריכים את הסברא של האנן סהדי. כלומר, כיון שיודעים שטובלת לנדותה, אז זה כמו עדים, שטבלה. ולכן, יועיל גם במקרה שהיה ידוע שהיא היתה נכריה. שהרי באותו הסעיף מובא בשולחן ערוך שגם אם טבלה לנדותה, היא גיורת, ובכה"ג אין עדים. ונראה שהתוס' חלק על היש מפרשים בנוגע

לאנן סהדי רק לעניין בית דין. כלומר, אנן סהדי – ידיעה ברורה, לא מועיל לדברים שצריך בית דין. האנן סהדי לא יכול לעמוד במקום בית דין. אבל, לדברים שאין צורך בבית דין, רק צריך עדות, האנן סהדי יכול לעמוד במקום העדות. לכן, למילה ולטבילה שאין צורך לעשותן בפני בית דין, יש רק צורך בעדות [במקרה שידועה כנכריה], אז יועיל אנן סהדי. לקבלת מצוות שיש צורך בבית דין, לא מועיל אנן סהדי.

ומצאתי שבדיוק הבנה זו כתב הרב שלמה ליפשיץ, בעל שו"ת "חמדת

שלמה"²⁰:

אמנם אפשר לומר כיון דאף אי אמרינן דאין צריך בית דין מכל מקום עדים בעינן שטבלה וכמו שכתב הש"ך. ולפי"ז צריך לומר דאמרינן מי לא טבלה לנדוטה וקשה הא הוי בלא עדים כמו שכתב התוס'. **וצריך לומר דדבר הידוע לכל הוי כמו עדים רק דהתם כתב בשם יש מפרשים דהוי כמו בית דין וזה לא סבירא ליה לרוב הפוסקים אבל מכל מקום יש לומר דהוי עדים** אבל זה הדבר ברור דעכ"פ עדים בעינן.

יש להוסיף שרבינו יעקב בן אשר, בעל "הטורים"²¹, פסק שדווקא לכתחילה צריך למול ולטבול בפני ג', אבל אם מל או טבל בפני שנים, והיתה קבלת מצוות בפני ג', הוא כשר.

ר' יואל סירקיש, בספרו ה"בית חדש"²², הקשה על דברי רבינו יעקב בן אשר, בעל "הטורים", מדוע צריך שנים. הרי גם אם טבלה בפני אשה, היא גיורת, כפי שמבואר בתוס' שבמקוה של נשים לא מצויים אנשים. ר' יואל סירקיש נתן שני יישובים, היישוב שקיבל אותו הוא:

דרכינו ס"ל דלמסקנת מהר"ם בדיעבד בענין שנים אף למילה וטבילה דכיון דהכרנהו בגוי אינו גר עד שיביא ראיה בעדים לכל ענייני גרות ובקבלת מצוות בעניין שלשה והני עובדי דאמר מי לא טבלה וכו' **התם היינו טעמא כמ"ש הרא"ש דיש מפרשים דכיון דידוע לכל שמל וטבל כאילו היו שם עדים מעידים דמי.**

אם כן, גם מדבריו למדים כדברי הרב שלמה ליפשיץ, בעל שו"ת שו"ת "חמדת שלמה".

כך גם למד ר' אהרן בן יוסף ששון (בשו"ת "תורת אמת"²³), בדעת רבינו יעקב בן אשר, בעל "הטורים". אך, הוא הקשה על דבריו, שמדברי התוס'²⁴ לא משמע כן, שהתוס' שם הקשה על מה שנאמר מי לא טבלה לנדוטה, שהרי אין אנשים בבית הטבילה. ותירץ שאין צורך בבית דין לטבילה, ומשמע שמועיל שיש נשים בבית הטבילה. וכן, התוס' שם הקשה על דברי היש מפרשים, מן הדין שמבואר בגמרא ששני תלמידי חכמים עומדים מבחוץ בעת הטבילה, שמדוע צריך שני אנשים, הרי אין צורך בבית דין לטבילה. ומה קושיית התוס', צריך את השנים משום עדים.

3. עיון בדברי ר' משה אירסליס:

צריך עיון בדברי ר' משה אירסליס זצ"ל, בפירושו "המפה". הרי ר' יוסף קארו, בספרו "השולחן ערוך"²⁵, פסק כדברי רבינו יעקב בן אשר, בעל "הטור", שבדיעבד אם המילה והטבילה היו בפני שנים, הגיור חל. והוסיף על כך ר' משה אירסליס: "או קרובים", והרי קרובים אינם כשרים לעדות.

המקור לדברי ר' משה אירסליס הוא דברי ר' מרדכי ב"ר הלל²⁶ זצ"ל, ושם כתוב:

מעשה בגר שטבל בפני שלשה קרובים ואחר כך נגע בין ונחלקו בו גדולים יש מפרשים שמגעו מותר בשתיה כדאמרינן בהחולץ מי לא טבל לקירוי ויש שהיו אוסרים דכיון דקי"ל כר' יוחנן דאמר לעולם אינו גר עד שימול ויטבול והכא לא עלתה לו טבילה כיון שהיו קרובים דמשפט כתיב ביה הלכך היין אסור. **ויש מפרשים דאפילו ר' יוחנן מודה דאם מל וטבל אף בלא שלשה אינו עושה יין נסך.**

ר' משה אירסליס, בספרו ה"דרכי משה"²⁷, התייחס לשתי הסברות הראשונות, וכתב שטעם המחלוקת שלהן תלוי במחלוקת שהביא רבינו יעקב בן אשר, בעל

"הטורים", אם טבילה בפני שנים, מועילה. שלדעת הרב אלפסי אינה מועילה, צריך בית דין ולדעת רבינו יעקב בן אשר, מועילה.

אך, צריך עיון, שגם לדעת רבינו יעקב בן אשר, בעל "הטורים", צריך עדות על הטבילה, וקרובים לא מועילים. לא נראה שמדובר כאן על אחד שלא היה ידוע שהיה נכרי, ולכן היה לו הפה שאסר הפה שהתיר לומר שהוא ישראל.

יותר נראה שהמחלוקת תלויה במחלוקת התוס' ויש מפרשים, שהדעה הראשונה סוברת כדעת היש מפרשים, שאם ידוע שטבל, הטבילה מועילה, ולכן גם כשטבל בפני קרובים, נחשב שידוע שטבל, ואין צורך בגדרי עדות. אבל, הדעה השניה סוברת שצריך ממש בית דין.

עדיין, צריך עיון בסברת הדעה השלישית, שמדוע לעניין יין נסך, מועילות מילה וטבילה שלא בפני בית דין. לכאורה, נראה שהסברא שמדובר על יין נסך, שאינו אסור מן התורה, אלא רק מדרבנן, וכל הצורך לבית דין הוא רק לדיני דאורייתא. יכול להיות שהסברא של הראשונים האלו בנויה על מחלוקת הראשונים בדין גיור קטן. יש שסוברים שגיור קטן רק מועיל לדיני דרבנן. כלומר, הוא נחשב גר מדרבנן²⁸. הסיבה שהגיעו להבנה זו היא משום שבגיור קטן, יש את החסרון שאין כאן מילה וטבילה לרצונו, וכן אין קבלת מצוות. הראשונים שם התקשו במה שמבואר בגמרא שזוכים לקטן, הרי לקטן אין זכיה וקל וחומר לעכו"ם²⁹. ונראה שיש חסרון של מילה וטבילה בפני בית דין. כלומר, אפילו שהכל נעשה בפני בית דין, בכל זאת, כיון שאין זה בדעתו, אין כאן מעשה מילה וטבילה בפני בית דין. וביארו מספר ראשונים שהוא גר לענייני דרבנן. למדו היש מפרשים שהובאו ב"מרדכי", שכמו ששם אין המילה והטבילה כשרים לגמרי, ובכל זאת, מועילות לדיני דרבנן, אז כך גם הדין לעניין מילה וטבילה שלא בפני בית דין.

בכל אופן, נחזור לדברי ר' משה איסרליס, לא מובנת סברתו, שהרי צריך עדים על הגרות. אם כן, איך מועילה הטבילה בפני קרובים. נראה שר' משה איסרליס דיבר על אחד שלא הוחזק כנכרי, ויש לו הפה שאסר, והוא טוען שטבל בפני שני

קרובים, שבכה"ג הוא כשר. כיון שטוען שהיתה קבלת מצוות בפני ג' דינים, וטבילה אינה צריכה להיות בפני בית דין.

הרב משה פיינשטיין זצ"ל, בשו"ת "אגרות משה"³⁰, נתן שלשה ביאורים לדברי ר' משה איסרליס:

- א. לא מכירים אותו כנכרי.
- ב. מדובר שכבר קיבל מצוות, והבית דין הורו לו ללכת למול לטבול. ובאמת מתגייר לשם שמים, ולכן יש חזקה, שעשה כדברי הבית דין³¹.
- ג. אכן סהדי שטבלה לנדותה.

פרק רביעי: עיון בדברי האחרונים

1. הרב בן ציון חי עוזיאל זצ"ל:

אכן, אי אפשר להתעלם מכך שיש מן הפוסקים האחרונים שהקלו והתירו טבילה שלא בפני בית דין. אחד מן הפוסקים המקילים הוא הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל³².

השאלה שנשאלה אצלו היתה כדלהלן:

בהיותי משרת בקדש בעוב"י סאלוניקו יע"א נשאלתי אם אפשר להכשיר טבילת הגיורת שלא במעמד בית דין כי היות ומקוה טהרה נמצא במרחצאות של לא יהודים ובו מתרחצות תמיד גם נשים לא יהודיות וזילותא גדולה היא לבית דין להכנס במרחץ זה והוא דבר זר לעיני הרואים ולכן עלי שמו פניהם לתקן הדבר להבא שטבילת גיורת תוכל להעשות שלא במעמד בית דין.

הרב עוזיאל האריך להשיב על שאלה זו, ומסקנתו שאפשר להקל שאשה תטבול בפני נשים. ובוודאי אפשר להקל שאשה תקבל מצוות בפני בית דין, ובית דין יצוו עליה שתלך תיכף עם הנשים שנמצאות איתה בבית דין לטבול בפניהן בתור שליחות בית דין ולשם קבלת היהדות וכל מצוותיה וכן יאמרו לה הנשים בשעת הטבילה. באופן הזה הוא סובר שלכל הדעות הטבילה כשרה לכתחילה.

דבריו מבוססים על הנקודות הבאות:

א. הוא הבין בדעת הרי"ף והרמב"ם: "דמה שהצריכו בית דין לטבילת הגר, היינו משום קבלת מצות המצורפת לה, דקבלת מצות בשעת טבילה מוכיחה על מעשה הטבילה שהיא נעשית לשם גרות, הלכך בטבל אחרי קבלת עול מצות אמרינן דעתיה שטבל לשם גרות. ואומדנא זו מהניא לענין זה שלא לפסול את בניו אבל להשיאו אשה אין אנו סומכין על אומדנא מסופקת ולא מנסיבין ליה עד דטביל בפני תלתא דקבלת מצות צריך שתעשה בשעת

הטבילה וכו'. ועדיין אני אומר שאף להרי"ף והרמב"ם מה שצריך מעמד בית דין לטבילת הגר הוא משום קבלת מצות, דאין סברא לומר שבית דין ילכו לעמוד בשעת הטבילה רק לשם הסתכלות אלא לפי שקבלת עול מצות של הגר אינה ראויה להעשות אלא על ידי בית דין והואיל וטבילה בלא קבלת מצות אין בה כל חשיבות לענין זה לכן צריכה להיות הטבילה וקבלת מצות בבת אחת ובפני בית דין, אבל אם קדמה קבלת מצות לטבילה, והלך וטבל בפני שני עדים הוי גר גמור אפילו לכתחילה להכניסו בקהל ישראל וכן כתב המרדכי (פ' החולץ) דלא בעינן ג' לעכובא אלא לקבלת מצות ומשעה שיחדה לעצמו קבלה עליה בפני שלשה, אבל לא היתה יודעת שצריכה לטבל לשם גיורת, ואף על גב דאמר לקמן מיחדים לה ג' תלמידי חכמים וכו' היינו לכתחילה דהכי שפיר טפי דלהוי בשעת גרות, ומיהו עיכוב לא הוי בדיעבד כיון דהוי בשעת קבלה ע"כ, ומסתברא שגם הרי"ף והרמב"ם מודים בזה ולא אמרו שגר שכל שלא בפני בית דין אינו גר להשיאו אלא כשלא קבל עול מצות קודם טבילתו וכו'".

ב. הוא הבין שר' יוסף קארו, בספרו ה"שולחן ערוך", לא קיבל הבנה זו בדעת הרי"ף והרמב"ם. ר' יוסף קארו הבין שלפי הרי"ף והרמב"ם לכתחילה צריך לטבול בפני בית דין של שלשה אפילו שקיבל עול מצוות קודם הטבילה. וכתב הרב עוזיאל שדעת ר' יוסף קארו מכרעת בדבר.

ג. הוא ציין שר' יוסף קארו והרמ"א בפסיקה להלכה למעשה לא נקטו כדעת הרי"ף והרמב"ם אלא כדברי שאר הראשונים שסוברים שבדיעבד אם טבל שלא בפני בית דין, הטבילה היא כשרה והוי גר. ואפילו אם לא טבל לשם גרות, אלא טבל לשם קריו, הטבילה מועילה.

ד. הוא ציין שמובא בשו"ת "פרח מטה אהרן" (חלק שני, סימן נ): "באשה שטבלה בפני נשים מסבה זו שבעל המרחץ לא נתן לאנשים להכנס בבית המרחץ שהיו בו נשים נכריות ומסיק להלכה שהרי"ף והרמב"ם והרמב"ן והריטב"א פוסקים שאין טבילה שלא בפני בית דין מתירה את נשואיהם וכו'".

מי ירים ראשו להקל, הלכך צריכה טבילה שנית בפני בית דין ושיודיעוהו שוב מקצת מצות קלות וחמורות".

ה. הרב עוזיאל סובר שיש מקום לחלוק על האמור בשו"ת "פרח מטה אהרן" ויש לסמוך על דברי הפוסקים שסוברים שהטבילה מועילה וכך יש לעשות כדי שלא לנעול דלת בפני גרים. הטעם להקלה זו הוא: "הואיל ובבית המרחץ שבו המקוה נמצאות תמיד נשים שמתרחצות בו ועמידת בית דין על ידי הטובלת גורמת לזות שפתים מצד הנשים המתרחצות ומצד הקהל והואיל ומצד הדין והמוסר לא הותר לכל אדם, ומכל שכן לרבני ישראל, להכנס לתוך מרחץ של נשים בשעה שהן מתרחצות שהרי גם בגיורת עצמה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה והדיינים מבחוץ ומודיעים אותה מצות קלות וחמורות כשהיא יושבת במים ואח"כ טובלת בפניהם והם מחזרים פניהם ויוצאים כדי שלא יראו אותה כשתעלה מן המים (יו"ד רס"ח סעיף ב') הרי שלא הותר לדיינים להסתכל בה לא קודם טבילתה ולא אחריה כשהיא אינה לבושה כראוי, וכאשר נכנסים אל המרחץ שיש בו נשים אחרות שמתרחצות או אפילו מתלבשות לא ימלט דבר זה שלא במתכוין, וכיון שכן נעשתה טבילת גיורת במעמד בית דין לדבר שאי אפשר, ובמקום שאי אפשר כזה קרוב הדבר לומר שלכל הדעות מהניא טבילתה שלא בפני בית דין אפילו להשיאה לישראל. וראיה לזה ממ"ש התוס' (יבמות מ"ז, ד"ה משפט) שהתירו על ידי בית דין שאינם מומחים משום שלא תנעול דלת בפני גרים ואף אנו נלמוד מדבריהם להתיר טבילת גיורת שלא במעמד בית דין במקום דאיכא זלותא דבי דינא ולעז המדינה משום שלא תנעול דלת בפני גרים אחרי שתקבל בפני בית דין מצות קלות וחמורות סמוך לטבילתה".

ו. בסיום הוא כתב שיש למצוא היתר מרווח וזה על ידי הפתרון שהובא לעיל, שתקבל את המצוות בפני בית דין, והם יצוו עליה שתלך תיכף עם הנשים שנמצאות איתה וכו'. הוא ציין שיהיו ג' נשים ישראליות. וכתב שראיה ליסוד

זה הוא דברי התוס'³³ שהביא יש מפרשים שכיון שידוע לכל שטבלה, אז הוי כאילו הדיינים עומדים שם. וכתב שהדבר מסתבר כך כיון: "שהרי בודאי עמידת בית דין על יד טבילתה והודעתם לה מצות קלות וחמורות אינו אלא כדי להוכיח בזה שמעשה הוא לשם קבלת היהדות באמונתיה ועול מצותיה, וכיון שהתברר לנו זאת באופן ודאי שאין להטיל בו שום ספק אין צורך שוב שיעמדו בית דין בשעת טבילתה וסברא זו היא מוסכמת גם לדעת הרי"ף שהרי מודה הרי"ף דאשה שטבלה לנדתה ואיש שטבל לקריו הוי גר בדיעבד, והיינו טעמא משום דמעשה הטבילה בשעתה מוכיחה על כונתה, ומטעם זה היה ראוי להכשירו לגמרי אלא שכיון שאין הוכחה ברורה שקבל כל המצוות ואפשר להסתפק שלא קבל עליו אלא מצות אלו שהוא נוהג בהם לכן אין משיאים אותו עם בת ישראל. ולדעת מרן אף בזה מותר להשיאו משום דמעשיו מוכיחים על כונתו והטובלת לנדתה או הטובל לקריו הרי הוא כאלו טבל בפני בית דין. דון מינה במקום שמעשיו מוכיחים בברור גמור על טבילתו לשן גירות גמורה אחרי שקבל עליו עול מצות מפי בית דין סמוך לטבילתו כשהולך לטבול עם שלוחי בית דין וטובל לפניהם הרי זה כאילו טבל בפני בית דין מדין אגן סהדי שטבל לשם גרות ובטבילתו זאת נעשה גר זה כישראל גמור לכל דבריו".

ועלי להעיר שדברי הרב עוזיאל תמוהים בעיניי מפאת מספר סיבות:

1. הראיה שלו מדברי התוס' שבמקרה שיש נעילת דלת בפני גרים אז מקילים אינה ראייה. הרי שם מדובר על דבר קבוע, שאם לא נתיר להתגייר שלא בפני דיינים מומחים, אז לא תהיה אפשרות להתגייר. אך, כאן מדובר על מקרה ספיציפי ומקום פרטי, ואין הדבר קבוע. ואכן, כך גם כתב הרב עובדיה יוסף זצ"ל³⁴: "דהתם כשתנעול הדלת מטעם מומחים, אין גרים בכלל בזמן הזה, מכיון שאין לנו מומחים, ושפיר חששו לנעילת דלת כזאת. אבל הכא שאין נעילת דלת אלא במקום מסויים, מפני שנתקלים שם באיזה מסיבות, לא מצינו שום

קולא בזה. ובייחוד להרכיב קולא מדעתינו במה שלא נזכר בגמרא ופוסקים, זו ודאי לא שמענו ולא ראינו, ולא דמי לדברי התוספות, דהתם מוכח מהש"ס דהאידינא מקבלין גרים אף על פי שאין לנו מומחים".

2. אינו מובן לי מנין למד בדעת הרי"ף והרמב"ם שהם סוברים שהצורך בבית דין לטבילת הגר הוא משום קבלת מצוות. הרי הרמב"ם כתב בצורה מפורשת שטבילה שלא בפני בית דין אינה מועילה, ולא הזכיר עניין של קבלת מצוות.

3. לא ברור לי מנין לו שהרי"ף והרמב"ם יודו במקרה שיש ג' נשים ישראליות שנמצאות במקום. לא מצינו שהפוסקים הבינו כך בדעת הרי"ף והרמב"ם. הרי מוכח מדבריהם שיש צורך בבית דין. אין כאן בית דין. ולא מבואר מדבריהם שידיעה ברורה מועילה. כפי שצויין רבים מן האחרונים הבינו שהטבילה לנדותה אינה מועילה בתור טבילה לגרות, אלא מועילה בתור הוכחה שהתגיירה בפני בית דין. אבל, אם אנחנו יודעים שלא טבלה בפני בית דין, לא הוי טבילה. ואפילו לדעת הפוסקים שסוברים שמועילה הטבילה לנדותה, הרי הם הבינו שעדיין היא אסורה לבוא בקהל ישראל. כל זה לדעת הרי"ף. לדעת הרמב"ם, בוודאי הגיור לא חל. לא מובן מה החילוק שהנשים הישראליות נמצאות שם, ובית דין מצוה לטבול בפני נשים אלו.

4. מי לימד אותו ומי גילה לו שעמידת בית דין על יד טבילתה והודעת מצוות קלות וחמורות על ידי הבית דין, אינו אלא כדי להוכיח בזה שמעשה הוא לשם קבלת היהדות באמונתיה ועול מצותיה. אולי הצורך בבית דין הוא משום שבית דין מייצג את הקב"ה וכן את עם ישראל. כלומר, הנכרי שמתגייר מצטרף לכריתת ברית של עם ישראל עם הקב"ה, ולכן הוא צריך להתגייר בפני אלו שמקבלים

אותו. דהיינו, בפני ה' ובפני עם ישראל. הגיור בפניהם הוא ההסכמה שלהם לקבלו לעם ישראל.

5. גם לשיטתו אינו ברור מנין לו שבמקרה שקיבל מצוות בפני בית דין, אז יש כאן ברור באופן ודאי שאין להטיל בו שום ספק. ובוודאי נראה שאם נאמר שיש כאן אומדנא ברורה, הדבר שייך רק במקרה שאחד מתגייר לשם שמים. וכל כוונתו לשמור תורה ומצוות. אבל, במקרה שיש נכרי שמתגייר לשם אישות, או לשם סיבות אחרות, אז אפילו אם נקל לגיירו, בוודאי אי אפשר לומר שיש כאן אומדנא ברורה שבכוונתו להתגייר כהלכה.

2. הרב עובדיה יוסף זצ"ל:

הרב עובדיה יוסף זצ"ל³⁵ האריך מאוד בשאלת טבילת גיורות. הוא טען מספר טענות שיש הכרח שהאשה תטבול בפני בית דין:

1. יש עוד ראשונים רבים שסוברים כדעת הרמב"ם שהטבילה בפני בית דין מעכבת את הגיור. בוודאי ראוי לחוש לשיטתם.

2. אכן, יש כלל כשר' יוסף קארו, בספרו ה"שולחן ערוך", מביא דעה אחת בסתם ואחר כך הביא דעה אחרת בשם יש אומרים, אז יש לפסוק כדעת הסתם. בכל זאת, נראה שהדין כאן שונה. ראשית קשה לומר שר' יוסף קארו הכריע נגד דעת הרי"ף והרמב"ם. הרי ידוע שר' יוסף קארו נקט שהולכים אחר רוב הדעות כשיש מחלוקת בין הרי"ף, רמב"ם ורא"ש. אם כן, כאן הרי"ף והרמב"ם בדעה אחת, שהטבילה בפני בית דין מעכבת את הגיור. הרב עובדיה יוסף זצ"ל ציין שיש אחרונים רבים שכתבו שר' יוסף קארו נקט בדין שלנו לחומרא כדעת הרי"ף והרמב"ם. הוא הביא שמואב בספר "יד מלאכי" שעל אף שבסתם ויש אומרים הלכה כסתם, בכל זאת, במקרה שהיש אומרים הם רבים, אז הדין נותן לפסוק כדעת הרבים. נוסף על כך, כאן ר' יוסף קארו הדגיש שהחולקים הם שנים מעמודי ההוראה.

והוא הביא שמובא בשו"ת "תעלומות לב" שדווקא במקרה שאין דעת הסתם נגד עומדי ההוראה, אז נוקטים הלכה כסתם.

3. בוודאי אין לזוז מדברי ר' יוסף קארו והפוסקים שכתבו שלכתחילה צריך לטבול בפני בית דין ממש. וציין לפוסקים רבים שנקטו כך.

4. כוונת הברייתא במסכת גרים היא, שנשים יושיבו אותה במים, אבל אין הכוונה שהיא תטבול בפני נשים ולא בפני דיינים.

5. יש לחלק בין דין דיינים בעת הטבילה ובין דין עדי קידושי ביאה, שאומרים "הן הן עדי ייחוד הן הן עדי ביאה". דהיינו, על אף שהעדים לא ראו את הביאה אומרים שנחשבים כעדי ביאה וזאת משום שראו את הייחוד. אם כן, גם כאן נאמר שכיון שראו שנכנסה לטבול, אפילו שלא ראו שטבלה, בכל זאת, נחשב שטבלה בפניהם. אלא, זה אינו נכון כיון שיש לומר שבקידושי ביאה מדובר על עדים, אבל כאן מדובר מצד משפט. במקרה של משפט צריך להיות בפני הדיינים.

הוא כתב שמהר"א בן שמעון, בספרו "נהר מצרים"³⁶, כתב שבמקרה של טבילת גיורת יש לפעול בצורה הבאה: יש להביא יריעת בגד גדולה ולפרוס אותה על פני המים שבמקוה ובחלק ממנה מתכסה גוף הגיורת גם כן, ורק ראשה נשאר חוץ ליריעה, באופן שלא נראה שום דבר לא מהמים ולא מגופה כלל, כי הכל תחת היריעה. וכך היא עומדת בפני הדיינים בעת קבלת המצוות, ואחר כך טובלת בפניהם. והאשה העומדת שם מגלה קצת מהיריעה כדי שיראו הדיינים שטבלה טבילה הגונה כדת.

הרב עובדיה יוסף זצ"ל, פעל קצת בשינוי ואמר לעשות באמצע היריעה חלל, בכדי שתוציא משם הגיורת את ראשה בעמדה באמצע המקוה, וכשנכנסים הדיינים היא כבר עומדת בתוך המים, והיריעה מכסה את המים ואת גופה, ורק ראשה בולט החוצה. ואחר קבלת המצוות היא מרכינה את ראשה לתוך המים.

לאחר זמן הרב עובדיה יוסף זצ"ל חשב שיש דרך אחרת והיא, לעשות חלוק רחב המיוחד לכך שבחלוק זה תטבול כל אשה שמתגיירת. הוא הביא מדברי פוסקים שמבואר מדבריהם שבמקרה שמדובר על חלוק רחב, אז עלתה לה טבילה. אלא, הוא ציין שמדברי הרמב"ם³⁷ ור' יוסף קארו³⁸ משמע שטבילה בחלוק רחב היא טבילה בדיעבד, ולכתחילה אין לטבול באופן זה. וכתב הרב עובדיה יוסף, שיש לומר שגם הרמב"ם מודה שכשיש דוחק, אז טבילה בחלוק רחב הוי לכתחילה. וכתב שבוודאי במקרה הנידון להסיר עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך, אז הוי דבר מצוה ויש להורות לכתחילה לטבול באופן הנ"ל.

בסוף התשובה הוא ציין לדברי הרב אברהם הירשוביץ זצ"ל, בספרו "בית אברהם", שהסתפק בנוגע לדין טבילת גיורות. בעירו לא היתה אפשרות לחברי בית הדין לגשת אל מקום הטבילה הנמצא ברשות העכו"ם, ואיש הבא שם בנפשו הוא, וענוש יענש על פי חוקי המדינה. נוסף על כך, אם ילכו שם דייני ישראל, יגרם על ידי כך חילול ה'. אז הוא דן אם אפשר לסמוך להקל על פי דברי התוס' שמתירים בדיעבד לטבול שלא בפני בית דין. הגאון מהר"ש סלאנט זצ"ל השיב שנכון שקודם לכן האשה תקבל את המצוות בפני השלשה דיינים. לאחר מכן נשים כשרות ילכו עם שלשת חברי בית הדין עד מקום שיש רשות לדיינים לגשת אליו. ומשם ילכו הנשים עם הגיורת להטבילה. וידעו הנשים שהדיינים עומדים סמוך אליהן ודעת הדיינים עליהן. לאחר הטבילה הנשים יגידו בפני בית דין שטבלה כדין תורה.

הרב עובדיה יוסף זצ"ל טען שמבואר מדבריו שכל הדין הזה נאמר רק למקרה של דיעבד, ובוודאי לכתחילה אין לפעול כך.

3. הרב משה פיינשטיין זצ"ל:

יש שתי תשובות שהרב משה פיינשטיין זצ"ל דן בשאלה זו. בתשובה הראשונה³⁹, הוא הסיק שאפילו בדיעבד הטבילה שלא בפני בית דין אינה מועילה ואפילו שבית דין עומד מבחוץ. מסקנתו מבוססת על הנקודות הבאות:

1. אם הבית דין נמצא בחדר אחר, אז הדיינים נחשבים כאינם נמצאים במקום הטבילה. שהרי זה לא שונה מדין צירוף למנין שיש חמשה בחדר אחד וחמשה בחדר אחד שאינם מצטרפים לאמירת דבר שבקדושה, ולכל הדינים נחשבו כשני מקומות⁴⁰.

2. הרב ששאל את הרב משה פיינשטיין זצ"ל סבר להוכיח שאפשר שהדיינים יהיו בחדר אחר ואין צורך שיראו את הטבילה שהרי יש לדמות לדין דיינים בחליצה. כלומר, בנוגע לחליצה יש פסוק שמשם נלמד שיש למעט דיינים סומים⁴¹. אם כן, יש לומר שבגרות שאין מיעוט, אז אפילו שהדיינים אינם רואים, הם כשרים לדון. אין חובה לראות את המעשה. הרב פיינשטיין זצ"ל דחה ראייה זו, כיון שדין דיינים בגיור שונה מדין דיינים בחליצה. שדין בית דין בחליצה הוא על סידור ענייני החליצה ושיעשו על פיהם. ואפילו לאחר שיש את הפסוק "לעיני" שמיעט סומים, בכל זאת, לא מצינו בדברי הראשונים שיסברו שהדיינים צריכים לראות את החליצה. אבל, בגרות דין הבית דין נאמר על עצם הגרות, ולכן הוא נאמר על תהליך הגרות. תהליך הגיור צריך להיות בפני הדיינים.

3. אם נתחזק כנכרי, הרי צריכים עדים להעיד שהנכרי עבר את תהליך הגיור. דהיינו, אפילו לדעת התוס', שבדיעבד לא צריך שהדיינים יהיו בעת הטבילה, בכל זאת, צריך עדים. הוא הביא פוסקים רבים שסוברים שצריך עדות כדי לצאת מחזקתו כנכרי.

לכן, מסקנתו היא:

ונמצא בעובדא זו שהבית דין היו בחדר אחר ולא ראו הטבילה והאשה שעמדה בשעת טבילה ואמרה בקול רם שישמעו הבית דין שבחדר האחר שכבר טבלה והכל בסדר נמצא שלא היתה יהודית אינו כלום לכו"ע, לא מיבעיא להסוברים דבעי בית דין בשעת טבילה שאף אם היו עדים כשרים בשעת הטבילה לא היה כלום משום שלא נחשבו שהיו הבית דין שם כיון

שהיו בחדר אחר ולא ראו הטבילה ואף אם ראו דרך הפתח יש ספק אם נחשבו שהיו הבית דין שם. אלא אף להסוברים דלא בעינן בית דין בשעת טבילה עכ"פ הא צריך עדים שיעידו שטבלה ועד אחד אינו נאמן בזה כפירוש שני דהב"ח והפרישה והש"ך וכו'. ומש"כ כתר"ה דאולי יש להחשיב מה שהב"ד היו יכולים ליכנס ולראות הטבילה כעבידא לאגלווי לא מסתבר כלל כיון שידוע להאשה שעמדה שם שאין רוצים ליכנס לחדר הטבילה, ואף אם היה סברא כזו הא נכרית אינה נאמנת אף בעבידא לאיגלווי כדכתב גם כתר"ה. ולכן צריכה גרות מחדש לטבול לפני ב"ד כדין.

אבל, בתשובה אחרת הוא נקט גישה אחרת. בתשובה זו⁴² הוא דן בנוגע למקרה שאשה טבלה בפני שלשה דיינים, אבל כיון שבית הטבילה שבו טבלה היה צר, רק אחד מן הדיינים יכל לראות את הטבילה. שאר הדיינים לא ראו את הטבילה, רק שמעו קול הטבילה בהכנסת ראשה במים. מסקנתו שבדיעבד הטבילה מועילה, ואינה צריכה לחזור ולטבול. הוא הגיע למסקנה זו מן הטעמים הבאים:

1. אפילו שצריך עדים, בכל זאת, כאן מועילה עדות האחד. הוא ביסס הבנה זו על כך שעד אחד אינו נאמן כיון שהוי איתחזק איסורא. אבל, במקרה שקיבלה המצוות ועמדה עד צווארה במים אחרי שהוכנה בחפיפה וידעה שצריכה לטבול גם את ראשה, ואין לה שום רצון ותאוה ואף לא טירחה קטנה שתמנע עצמה מלטבול, אז איתרע חזקתה. וכתב שאפילו אם נאמר שיש לה איזה טעם שלא להטביל את ראשה כיון שהיא מפחדת להטביל ראשה, בכל זאת, יש לומר שבוודאי היא מפחדת להערים כיון שיש דין אחד שרואה אותה, ואם כן אין לך איתרע חזקתה יותר מזה.

2. אפילו לפי הפוסקים שצריך בית דין בשעת הטבילה, בכל זאת, במקרה הנידון יש להכשיר. שהרי בוודאי אם שמעו קול הכנסת ראשה, יש לומר שנחשב כראיה. זאת יש ללמוד מן הסוגיא במסכת גיטין⁴³: "תא לקמיה דרבי אחי דהוה ממונה אגיטי, א"ל: צריך אתה לעמוד על כל אות ואות. אתא לקמיה דרבי אמי ור' אסי, אמרי ליה: לא צריכת, וכי תימא אעביד לחומרא,

נמצא אתה מוציא לעז על גיטין הראשונים. רבה בר בר חנה אייתי גיטא, פלגא איכתב קמיה ופלגא לא איכתב קמיה, אתא לקמיה דרבי אלעזר, אמר ליה: אפילו לא כתב בו אלא שיטה אחת לשמה, שוב אינו צריך. רב אשי אמר: אפי' קן קולמוסא וקן מגילתא". רש"י שם, כתב: "ולי נראה קן קולמוסא קול הקולמוס כשהוא כתב וקול היריעה שהוא נשמע כמי שאומר קן ואת דגרסי קל קולמוסא". אם כן, למדים מדבריו שהשמיעה נחשבת כראיה. וגם הרא"ש על הסוגיא שם הסביר שהטעם שסומא פסול הוא, שנקרא שקרן כשיאמר בלשון "בפני נחתם". כלומר, לפי הרא"ש השמיעה נחשבת בפניו, אפילו שלא ראה.

3. אפילו אם לא שמעו הרכנת הראש, בכל זאת, יש להכשיר. הוא דן בצורך הדיינים בעת הגיור, והסביר שבוודאי אין כאן דין עדות, עניין הבית דין הוא ההוראה. זו הסיבה שהתוס' נקט שאין צורך בבית דין בשעת הטבילה, אלא רק בשעת קבלת המצוות. ויש להסביר כוונת התוס' כדעת הרמב"ן שצריך לקבל את המצוות בפני הבית דין ומקבל בפניהם ללכת למול וטבול, והדיינים מורים שהוא כשר להעשות גר על ידי כך שימול ויטבול. דהיינו, שיש כאן הוראת בית דין. ונראה שיש להסביר שאפילו הרי"ף והרמב"ם סוברים שעניין הבית דין הוא ההוראה, אלא הם סוברים שההוראה צריכה להיות תיכף כשיטבול וכן בשעת המילה צריכים שיעורו שמעתה צריך טבילה. ולכן, הדיינים צריכים להיות נוכחים בשעת המילה והטבילה כדי להורות את ההוראה. אבל, אין כאן דין ראייה, אלא הוראה. ואם כן, גם במקרה הנידון, אפילו שלא ראו, בכל זאת, כיון שהיו במקום והורו תיכף לטבילה, אז הגיור חל.

4. אפילו אם נאמר שצריך ראייה, בכל זאת, הרי מעידים על ידיעה ברורה בלא ראייה, כמו שכתוב "או ראה או ידע"⁴⁴. ואפילו אם ידיעה בלי ראייה אינה מועילה בנפשות, הרי יש לדמות גיור לממון, צריך רק שלשה דיינים ולא כ"ג דיינים.

נראה שיש מקום לחלק בין הדיון של הרב פיינשטיין ובין הנידון אצלנו:

1. במקרה שהדיינים נמצאים חוץ לבית הטבילה, ונשים נכנסות יחד עם הגיורת, לא ברור שיש כאן ידיעה ברורה שהיא טבלה.
2. דבריו יועילו דווקא במקרה שהדיינים היו נוכחים במקום, אבל אם הם מחוץ לחדר הטבילה, אז יש לומר שאין כאן הוראה סמוכה. הם צריכים להורות מיד בעת הטבילה.
3. כל דבריו נאמרו בדיעבד, ובוודאי לכתחילה הוא לא הורה שמותר שהגיורת תטבול שלא בפני הדיינים. לכן, אי אפשר ללמוד מתשובה זו ולהורות הוראה כללית שגיורות לא צריכות לטבול בפני הדיינים.
4. עוד נראה לי, שיש מקום להסתפק בהנחה שלו שידיעה הוי כראיה לעניין הדיינים. שנראה שהרי"ף והרמב"ם לא סוברים סברא זו, שהרי הם סוברים שאפילו שידוע שהיא טבלה לנדוטה, בכל זאת, טבילה זו אינה מועילה. דהיינו, הם סוברים שצריך נוכחות בית דין. אלא, נראה שכוונת הרב משה פיינשטיין זצ"ל, שבמקרה הנידון אצלו יש נוכחות בית דין, אלא אין ראיית בית דין. לעניין ראיית בית דין, מועילה הידיעה. אם כן, יש לומר שכל זה נכון דווקא כשבית דין נוכח במקום. אך, אם הוא נמצא מחוץ לחדר, אז לא תועיל הידיעה. ולכן, מובן שאין סתירה בין שתי התשובות. בתשובה הראשונה מדובר שהדיינים עומדים מחוץ לחדר בית הטבילה.

4. הרב יצחק וייס זצ"ל:

הרב יצחק וייס זצ"ל, בשו"ת "מנחת יצחק"⁴⁵, האריך לדון בנוגע לטבילת גיורת, ומסקנתו היא, שיש לחלק את הדיון לשלשה חלקים: א. הדין לכתחילה. ב. דיעבד - אפשר שמועיל. ג. דיעבד – בוודאי אינו מועיל.

1. לכתחילה בוודאי יש לפסוק כפי המובא ברמב"ם וב"שולחן ערוך" שיש לאשה לטבול בפני הדיינים.

2. יש מחלוקת בין הפוסקים כשבדיעבד הטבילה לא היתה בפני הדיינים. הכרעת ר' יוסף קארו אינה ברורה. אך, יש מקום לומר שבמקרה שיש את התנאים הבאים: א. הדיינים עומדים בחוץ. ב. הדלת פתוחה. ג. אשה מפקחת על הטבילה. ד. הדיינים שומעים קול הטבילה. ה. הדיינים שומעים את קול האשה שמפקחת על הטבילה ומזהירה לטבול היטב. ו. הדיינים שומעים את קול האשה שמפקחת על הטבילה שאמרת שהאשה טובלת במקוה והם יכולים להיכנס בכל רגע. אז נחשב כמו שיש ידיעה ברורה, והוי ידיעה בלי ראייה. והוי כדברי היש מפרשים בתוס' שאומרים שבמקרה שיש ידיעה ברורה, נחשב כמו שהבית דין נוכח שם. וכן, מצינו בהלכות רבות שידיעה בלי ראייה מועילה. אלא, הוא כתב שכל זה בדרך האפשר ואינו ברור לגמרי.

3. אם זו שמפקחת על הטבילה היא נכריה, אז בוודאי הטבילה אינה מועילה אפילו בדיעבד. שבמקרה שהמפקחת היא נכריה, אין כאן אומדנא דמוכח אפילו שהבית דין עומד מבחוץ.

5. הרב יחיאל יעקב וויינברג זצ"ל:

גם הרב יחיאל יעקב וויינברג זצ"ל⁴⁶ התייחס לשאלתנו ופסק בצורה ברורה שמוכרחים שתהיה עדות על הגיור. ולכן, צריך לפחות שני אנשים. לכתחילה צריך שלשה אנשים. אלא, הוא כתב שיראו מבעד לדלת, שיסתכלו דרך חרך שבדלת:

בנוגע לתהליך טבילת גירות של אשה, צריכים להבחין בין שני ענינים נפרדים. הנשים העוזרות את האשה המתגיירת להכנס למקוה יכולות להיות גם אינן יהודיות, משום שאין להם תפקיד מיוחד. בתור עדים, ההלכה מצריכה שלשה אנשים יהודים (באופנים מיוחדים מספיק בשנים),

העומדים מבעד לדלת. כאשר האשה מכוסה כמעט כולה במי המקוה, וראשה בלבד בולט לחוץ, יסתכלו האנשים האלה דרך חרך שבדלת, לוודא שהיא מכניסה את ראשה בתוך המים. (יש כאלו שמכסים את המקוה בסדין). עדותן של הנשים אינה נוגעת בכלל, בין אם הן יהודיות או לא-יהודיות. באופן שלא נוכחו שום אנשים) כמו שהזכרת במכתבך) המצב נהיה מסובך, והאשה אינה יכולה להתחשב לא בתור יהודיה ולא בתור אינה יהודיה, והיא צריכה גירות רשמית חדשה.

סיכום

בפרק ראשון של המאמר סקרנו את דעות הראשונים השונות בנוגע לחיוב לטבול בפני בית דין. התברר לנו שיש מחלוקת משולשת:

א. יש דעות שסוברות שהטבילה בפני בית דין מעכבת את הגיור, ואם טבל שלא בפני דין אינו גר.

ב. יש דעות שסוברות שלכתחילה יש לטבול בפני בית דין, אבל בדיעבד הטבילה בפני בית דין אינה מעכבת את הגיור.

ג. יש דעות שסוברות שאחד שלא טבל בפני בית דין לא יוכל לבוא בקהל ישראל, אבל ילדיו יכלו לבוא בקהל ישראל.

רבינו יעקב בן אשר ור' יוסף קארו נקטו כדעה שלכתחילה יש צורך לטבול בפני בית דין, אבל בדיעבד הגיור חל.

בפרק שני של המאמר נידונה השאלה האם יש צורך בבית דין גם במקרה של טבילת גירות. הובאו דברי מסכת גרים שמתוכם היה מקום להבנה שבמקרה של גירות, אין צורך לטבילה בפני בית דין. אבל, הובאה הבנה נוספת שלפיה אין להוכיח מדברי מסכת גרים שאין צורך לגירות לטבול בפני בית דין. הובאו דברי הרמב"ם ור' יוסף קארו שלא חילקו ונקטו שגם במקרה שגירות באה לטבול יש צורך לטבול בפני

בית דין. אלא, כמובן, יש לשמור על גדרי הצניעות והיא עולה מן הטבילה רק לאחר שהדיינים יצאו מבית הטבילה.

בפרק שלישי נידונה שאלת הצורך בעדות על מעשי הגיור. כוונת הדברים האם הגר צריך להביא עדות שאכן התגייר בפני בית דין. הובאו דעות הראשונים שאחד שלא היה ידוע כנכרי ובא ואמר שנתגייר, הוא נאמן וזאת משום שיש לו מיגו שיכל לטעון שהוא יהודי. אחד שבא ואומר שהוא יהודי, הוא נאמן. אלא, כל זה נאמר דווקא במקרה שלא ידוע עליו שהיה נכרי. אך, במקרה שהיה ידוע לנו שהוא נכרי, הרי הוא לא יהיה נאמן בטענתו שהתגייר בפני בית דין, ויצטרך להביא עדות על כך.

בפרק רביעי הובאו דעות האחרונים שדנו למעשה בנוגע לטבילת גיורת בפני בית דין. הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל הקל בדבר, ונקט שיש אפשרות שגיורת לא תטבול בפני בית דין. מאידך, הרב עובדיה יוסף זצ"ל נקט שהגיורת חייבת לטבול בפני בית דין והעלה מספר הצעות כדי למנוע אי נעימות של הגיורת וגם לשמור על צניעותה. הובאו שתי תשיבות של הרב משה פיינשטיין זצ"ל, שבתשובה אחת נקט שהגיורת חייבת לטבול בפני בית דין. ואפילו אם נאמר שאין צורך בבית דין, יש צורך בעדות על גיורה [במקרה שהיה ידוע לנו מקודם לכן שהיא היתה נכריה]. אך, בתשובה אחרת העלה אפשרות שאין צורך לטבול בפני בית דין, וגם אין צורך לעדות. מספיק ששמעו קול הטבילה בהכנסת ראשה במים. והובא יישוב ליישב את שתי התשובות זו בזו. למסקנה בוודאי צריך נוכחות בית דין בבית הטבילה בעת הטבילה אפילו כשמדובר שגיורת טובלת. גם הובאה תשובתו של הרב יצחק וייס זצ"ל שחילק את הדין לשלשה חלקים: א. הדין לכתחילה – יש צורך לגיורת לטבול בפני בית דין. ב. התנאים כדי להביא לידי כך שבדיעבד אם טבלה שלא בפני בית דין, הגיור חל. ג. מקרה שבדיעבד הגיור אינו חל.

לסיכום הדברים מצינו דעות רבות בנושא הנ"ל ושיטות שונות בדבר. ככלל נראה שגישת הפוסקים היא להצריך לכתחילה שהגיורת תטבול בפני בית דין. יחד עם זאת נקיטת כל האמצעים האפשריים שהגיורת תרגיש בנוח ותשמר צניעותה.

- ¹ דף מו, עמוד א-ב.
- ² דף ט, עמוד א.
- ³ הלכות איסורי ביאה, פרק יג, הלכה א-ד.
- ⁴ דף מו, עמוד ב-דףמו, עמוד א; דין זה עוד נאמר בתלמוד הבבלי, במסכת קידושין, דף סב, עמוד א-ב.
- ⁵ ספר דברים א, טז.
- ⁶ דף מז, עמוד ב.
- ⁷ פרק א, הלכה ד.
- ⁸ הלכות איסורי ביאה, פרק יד, הלכה ו.
- ⁹ יורה דעה, סימן רסח, סעיף ב.
- ¹⁰ בבבאורו למסכת גרים, פרק א, הלכה ד, ביאור צדק, אות ד.
- ¹¹ עיין בספר "נגלות רבנו חיים ויטאל", ערך רבי יוסף קארו; ר' מלאכי ב"ר יעקב הכהן, בספרו "יד מלאכי", כללי שו"ע ורמ"א, אות יא.
- ¹² עיין במאמרים שהבאתי בתחילת ביאורי למסכת גרים. מאמר "תלמוד הבבלי לעומת תלמוד הירושלמי"; "פסיקת הלכה על פי מסכתות קטנות"; פסיקת הלכה על פי הוזהר".
- ¹³ הרמב"ן (בחיידושו למסכת יבמות, דף מה, עמוד ב) כתב: "אבל מי שהודיעוהו מקצת עונשין של מצות ומתן שכרן וקיבל עליו בב"ד לטבול ולמול אם הלך ומל וטבל שלא בפניו ב"ד הרי זה כשר ולא פסלין לזרעיה, ולא מנסבינן ליה לדידיה בת ישראל עד דטבל בפני שלשה, משום דלכתחלה בעינן שלשה בין בקבלה בין בטבילה כדאמרינן לקמן שהי כאן ונטבלינך למחר, וכדתניא אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה ושני תלמידי חכמים מושיבין לה מבחוץ ומודיעין אותה ואמר ליה ר' יוחנן לתנא תני שלשה, אלמא בעינן קבלה בשעת טבילה ממש והכל בפני שלשה, ואפילו בגר זכר שקבל עליו קודם מילה חוזר ומקבל עליו בשעת טבילה בפני שלשה כדקתני לקמן ומוקמי לה לכתחלה"; ר' מרדכי ב"ר הלל (בספר "הגהות מרדכי", מסכת יבמות, רמז קי) כתב: "כתוב בספר מצות במצוה שלא להרחיק מצרי ואדומי וז"ל אם היתה אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה והדיינין מבחוץ ומודיעין אותה מצות קלות וחמורות מצות לקט שכחה ופאה לפי שבני נח מקפידין על פחות משה פרוטה ואומרים הוי יודעת עד שלא באת לזו אי אתה ענושה על השבת ומודיעין לה מתן שכרן כגון לא נברא העולם (*הזה) [*הבא] אלא לצדיקים ופורענות הבא להם בעולם הזה הוא להביאם לעוה"ב וטובלת בפניהם והופכין פניהם שלא יראוה עולה מן המים"; הדברים מבוארים על ידי ר' משה ב"ר יעקב מקוצי, בספרו "ספר מצוות הגדול", לאוין, סימן קטז; ר' מנחם ב"ר שלמה ממשפחת המאירי (בספר "בית הבחירה", מסכת יבמות, דף מה, עמוד ב) כתב: "ועוד שהרי כשהאשה טובלת לנדונה אינה טובלת בפני שלשה וכבר ביארנו שאף בטבילת אשה צריך שלשה אלא שאין השלשה באין לשם עד שיהו נשים באות ומשקעות אותה שתהא בתוך המים עד צוארה וכשהיא בדרך זה באין לשם ומודיעין אותה עול מצות בפני חברותיה וטובלת לגמרי בפניהם והם מחזירים פניהם והולכים להם שלא יראוה כשהיא יוצאת מן המים ומניחים אותה עם הנשים שבאו עמה"; ור' יחיאל מיכל ב"ר אהרן הלוי עפשטיין, בספרו "ערוך השלחן" (יורה דעה, סימן רסח, סעיף ח) פסק: "ושלשה ת"ח עומדים על גביו בעת שעומד במים ומודיעים אותו עוד הפעם מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות והוא עומד במים ואשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה והדיינים עומדים מבחוץ ומודיעין אותה ג"כ מקצת קלות וחמורות כשהיא יושבת במים עד צוארה וטובלת ראשה בפניהם דווקא ומיד מחזירים פניהם ויוצאים כדי שלא יראו אותה ערומה בעלותה מהמים"; מאידך, אציין שר' יצחק ב"ר משה, בספרו "אור זרוע" (חלק א, הלכות יבום וקידושין, סימן תקצח) כתב: "אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה ושני ת"ח עומדים לה מבחוץ משמע שאינם רואים אותה וסומכים בטבילתה על ראיית נשים. ואמר בירושלמי ומלין ע"פ נשים".
- ¹⁴ דף מו, עמוד ב-דף מז, עמוד א.
- ¹⁵ מסכת יבמות, דף מז, עמוד א, ד"ה במוחזק לך.
- ¹⁶ כן נקטו רבינו אשר (בפסקיו "הרא"ש, מסכת יבמות, פרק ד, סימן לד), ריטב"א (מסכת יבמות, דף מז, עמוד א), בעל "תוס' חד מקמאי" (שם), ר' מרדכי ב"ר הלל ("מרדכי" שם, סוף רמז לו, סוף פרק ד) ור' וידל די טולושא, בעל "מגיד משנה" (הלכות איסורי ביאה, פרק יג, הלכה ו). יש מקום לדייק שכך גם דעת הרב אלפסי (מסכת יבמות, דף טז, עמוד א), כיון כשפסק את דין הגמרא בזה שבא ואמר נתגירת ביני ובין עצמו, כתב "היכא דאתא עכו"ם ואמר כבר נתגירת", משמע שמדובר על אחד שידוע שהוא עכו"ם; אך, יש להעיר שדברי התוס', רבינו אשר, תוס' חד מקמאי ור' מרדכי ב"ר הלל אינם תואמים לגמרי לדברי הריטב"א (מסכת יבמות, דף מז, עמוד א). לדעת התוס' וסיעתו, הסיבה שנאמן, כיון שיש לו פה שאסר פה שהתיר. אך, הריטב"א סובר שהנאמנות שלו פועלת מכוח "מילתא דעבידא לגלויי לא משקר". כדעת הריטב"א כתב ר' יוסף חביבא (בפירושו "נמוקי יוסף", מסכת יבמות, דף טז, עמוד א-מדפי הרי"ף).

- ¹⁷ יורה דעה, סימן רסח, סעיף י.
- ¹⁸ מקור הדברים מובאים על ידי הרב יהושע ולק כץ, בספרו ה"פרישה" (יורה דעה רסח, יח) בביאור דברי ר' יעקב, בעל "הטורים", שנקט שמילה וטבילה בפני שנים.
- ¹⁹ נתיב כ"ג, החלק הרביעי.
- ²⁰ יורה דעה, סימן כט, אות יד.
- ²¹ בספרו "הטור", יורה דעה, סימן רסח, סעיף ג.
- ²² שם על דברי בעל "הטורים".
- ²³ סימן כ.
- ²⁴ מסכת יבמות, דף מה, עמוד ב.
- ²⁵ יורה דעה, סימן רסח, סעיף ג.
- ²⁶ בפירוש "המרדכי", מסכת יבמות, רמז קיא.
- ²⁷ יורה דעה, סימן רסח, סעיף ג.
- ²⁸ עיין בדברי ר' בצלאל אשכנזי, שיטה מקובצת, מסכת כתובות, דף יא, עמוד א. שם הובאה מחלוקת בין ר' שלמה יצחקי (רש"י) לתוס' בנוגע לביאור הסוגיא.
- ²⁹ עיין תוס' מסכת כתובות, דף יא, עמוד א; תוס' מסכת סנהדרין סח, ע"ב; הארכתי בכל זה במאמר אחר "גיוור קטן", ספר "גר המתגייר", כרך א, מובא בהלכות יורה דעה.
- ³⁰ חלק א, יורה דעה, סימן קס.
- ³¹ יש לציין שהאגרות משה כתב שבמקרה שאשה מתגיירת משום אישות אין את החזקה הזו, כיון שהיא תעשה הכל כדי לרמות, ולכן אי אפשר לסמוך על מה שהורו לה ללכת לטבול. הביאור שמועיל הוראת בית הדין ללכת לטבול נסמך על פירושו של הרמב"ן (מסכת יבמות מה, ע"ב) בפירושו לדברי הר"ף למעשה של ההיא שטבלה לנדותה.
- ³² שו"ת "משפטי עוזיאל", כרך א, יורה דעה, סימן יג.
- ³³ מסכת יבמות, דף מה, עמוד ב, ד"ה מי וכו'.
- ³⁴ שו"ת "יביע אומר", חלק א, יורה דעה, סימן יט, אות יח.
- ³⁵ שו"ת "יביע אומר", חלק א, יורה דעה, סימן יט.
- ³⁶ הלכים גרים, אות כד.
- ³⁷ בספר "יד החזקה", הלכות מקוואות, פרק א, הלכה ז.
- ³⁸ בספר "שולחן ערוך", יורה דעה, סימן קצח, סעיף מו.
- ³⁹ שו"ת "אגרות משה", יורה דעה, חלק ב, סימן קכז.
- ⁴⁰ עיין בכל זה בסוגיא במסכת עירובין, דף צב, עמוד ב; ב"שולחן ערוך", אורח חיים, סימן נה, סעיף טז.
- ⁴¹ מסכת יבמות, דף קא, עמוד א.
- ⁴² שו"ת "אגרות משה", יורה דעה, חלק ג, סימן קיב.
- ⁴³ דף ה, עמוד ב-דף ו, עמוד א.
- ⁴⁴ עיין מסכת שבועות, דף לד, עמוד א.
- ⁴⁵ חלק ד, סימן לד.
- ⁴⁶ כתבי הגאון רבי יחיאל ויעקב וויינברג זצ"ל, חלק א, הוצא לאור על ידי מלך שפירא, תשנ"ד, סקרנטון.